

NOVICE

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Odgovorni vrednik *Dr. Janez Bleiweis.*

Tečaj **X.**

V sredo 7. aprila (sredoživna) 1852.

List **28.**

Še nekaj zastran krompirja.

V poslednjim listu smo nasvetovali, kako s krompirjem ravnati, da se hude nadloge, kolikor je moč, ognemo, dokler, Bog daj! tisto kužno vreme neha, ktero, kakor kolera ljudi že več let napada krompir. Ker pa o taki nadlogi ni nobena beseda preveč, ako zamore kaj pomagati, pristavimo se nekatere verstice poslednjikrat svetovanimu.

Svetovali smo cel krompir saditi, ki ni predebel, posebno pa ne predrob (ker take šiške niso dorašeni krompir). Ker pa bo letas tu in tam pomankanje semen, ne bo mogel vsak kmet celiga krompirja saditi, ga bo mogel tedaj na kosce zrezati; o tem naj skerbno varje, da očes (cim) ne poškodje, jim dovolj mesa pusti, in kosov ne sadi berž ko jih je razrezal, ampak šele 3. dan potem, ko so enmalo oveneli in se s tanjko kožico prevlekli.

Nikar naj se ne sadi krompir, ki je v hramu že preveč izrasel; naj se položi vés, preden se sadi, več dni na zrak, da enmalo vsahne. Vun tedaj zdej s krompirjem iz hramov pod milo nebo o suhim vremenu!

Sploh naj se izbere za seme čisto zdrav krompir. Vsaka višnjeva maroga od zunej ali pa trohljiva gerba naj ti bo nevarno znamenje.

Kar mnoge sorte krompirja vtiče, smo svetovali taciga izbrati, ki bolj z godej dozori. Tako imenovani zgodnji kifličar nam zares ne bo scer toliko zdal, kolikor debelji sorte, vunder je bolji kifličar kot nič. Scer pa so skušnje učile, da nekatere sorte so bile gnjiline bolj obvarovane memo družih; kdor zamore sledečih dobiti, naj jih sadi, namreč: podolgasto višnjevoroždečo sorto (tako imenovano ameriansko), z rudečimi žilami (rothmarmorirte), višnjevo Ulmarsko (blaue Ulmer), belo Peruansko, zgodnjo sorto ledične podobe (nierenförmige Frühkartoffel), podolgasto belo s tanjko kožico, in zgodnjo rudečo rogato sorto (frühe rothe Hornkartoffel).

Različne gospodarske reči.

(Kmetijstvu prekoristna ptica) je škorec (Staar). To posebno na Lužičkim in Českim dobro spoznajo. Ondi mu na drevesih pri hišah in po vertih majhne lesene škrinjice, blizo 1 čevlj dolge in čez pol čevlja široke, z luknjo kakor 1 tolar veliko nastavijo. U teh škrinjicah ptič vsako leto dvakrat, spomladi in poleti, gnjezdo napravi, ter vsakibart 4 do 6 mladih izvali. Ker je veliko škorcov, ondi ne nadležjejo veliko go-

sence. U nekterih vaséh Lužičke dežele škorca še pred nekoliko letmi niso poznali; tudi ni še tako pogostama ondi gnjezdoval; zdaj je pa škorcov tamkej veliko število, kamor jih z omenjenimi prijetnimi škrinjicami k hišam in u verte tako prijazno povablja. Popotnik po Lužici veliko tacih škrinjic na drevju obešenih vidi.

Kakor čaplja (Storch) se verne škorec vsako leto u tisti kraj, kamor se je enkrat privadil bil. Navadno pride vsako spomlad nazaj, velikrat že ob začetku sušca. Ni dvomiti, da bi ta koristna ptica tudi drugod se privadila pri vaséh in mestih, naj bi bila dežela gornata ali ravna, če bi ji le prilžnost dana bila, tam lahko gnjezdo si napraviti in mirno prebivati. Nje velika koristnost bi tako prizadevanje gotovo obilno poplačala.

O izbiranju svojih gnjezd je pa ta ptič nekoliko poseben. Namreč luknja, kjer noter in vun léta, mora u sredi gornje polovice škrinjice biti, ne smé prevelika biti, ter mora kakošniga pol pavca od spodnjiga robca gor majhno stopničico imeti, na ktero se škorec vsesti in mladiče u gnjezdu prikladno pitati zamore. Tudi ima rad luknjo proti jutru obrnjeno. Raji ima tudi škrinjice, ktere so že enmalo postarane viditi, ali ktere so s škorjo prevlečene. Če tacih kje viseti vidi, raji gré u nje, kakor u novo izdelane. —

Ravno tako, kakor u Lužici, so tudi na Českim začeli, to koristno ptico k hišam in vertam vabiti. Koristni ptiček pride, škodljive gosence pa bežijo.

(Eno drevo štibro plača!) Blizo Marburga poznam nekiga kmetiča. Le majhno hišico ima, pri hišici pa eno drevo, — visoka in košata češnja svoje široke veje u jasno nebo molí. Lejte, mi pravi unidan, ko sim lepo cvetečo češnjo ogledaval, to edino drevo za me štibro plača. Kako to, kmetiča vprašam? Jez imam, mi on odverne, letniga davka blizo 9 goldinarjev plačati; iz češnj tega drevesa pa na leto tudi blizo 9 gold. skupim, ko jih u mesto prodam: torej zamorem reči, da eno drevo za me štibro plača, brez da bi jez kaj posebniga truda ali družih skerbí imel. —

Ali kmetič ni prav imel? Ali bi ne tudi drugod kakošna češnja marsikterimu bajtarju njegovo štibro poplačala, ako bi jo pri svoji hišici zasadil? Kaj pa, ko bi več sadnih drevés zasadil, ali bi ti ne prinesle tudi več goldinarčkov u hišo? Menim da!

(Sirovo maslo (puter) dobro osoliti). Vzame se 2 dela kuhinske soli, 1 del sladkora ali cukra in 1 del solitarja. Vse to se dobro skup zmeša. U 1 funt siroviga masla ali putra se vmeša te prav dobro in skoz in skoz vgnetené mešance

2 lota, in se za rabo hrani. Ne verjel bi, kdor ni poskusil, kakošni razločik je med tem in med navadno osoljenim putram! Le nar manj 3 ali 4 tedne ga moramo obležati pustiti, preden da se načne. Sirovo maslo, po taki viži osoljeno, se da 3 leta hraniti, in je po tem še tako dobro, kakor je o začetku bilo.

J. Š.

Živinozdravniške reči.

(Posebno dobro mazilo zoper garje pri živini je Fričer-jevo mazilo), od kteriga v časniku Dunajske kmetijske družbe sledeče beremo:

Učenik podkovstva na Dunajski živinozdravnišnici g. Jožef Fričer je ministerstvu notranjih oprav naznanil, da mu je skušnja pri garjevi živini poterdila kar posebno neko mazilo, ktero, je prosil, naj se tudi po družih poskusi, in po tem v obče rabo vpelje.

Ministerstvo je izročilo vodju Dunajske živinozdravnišnice naznanjeno mazilo za poskušnjo v ondašnji bolnišnici. Učeniki živinozdravništva so berž previdili, da to mazilo zamore dobro biti, ker razun konopneniga olja so vse druge reči Fričer-jeviga mazila že davnej znane in dobre spoznane.

Profesor Hayne ga je potem poskusil pri konjih in najdel, da je imenovano mazilo memo navadniga ojstriga mazila o tem bolji, da se koža po njem ne prisadí in se tedaj živina zavoljo tega hitreji ozdravi, — prav vselej pa tudi to mazilo ni pomagalo, in treba je bilo včasih po tem še tako imenovaniga ojstriga mazila vribati, ki obstoji iz terpentinoviga in lavoroviga olja in španjskih muh (na 1 lot vsaciga olja se primeša 1 kvinteljc štupe španjskih muh); zgodilo se je pa vunder tudi, ko ojstra maz ni pomagala, je pomagalo po nje Fričer-jevo mazilo.

Prof. Pillwax ga je poskusil pri psih, in je najdel, da je prav dobro bilo, ako niso bile garje preveč zastarane in ukoreninjene.

Po vsih teh skušnjah so gospodje sklenili: da je Fričer-jevo mazilo zares dobro zoper garje vsaktere živine.

Predpis pohvaljeniga mazila je pa tale:

Za konja srednje velikosti:

Konopneniga olja (Hanföl) 1 funt in pol.

Mazila živiga srebra (Quecksilbersalbe) 8 lotov.

Žepljeniga cvetja (Schwefelblumen) 8 lotov.

Jelenoviga olja (Hirschhornöl) 4 lote.

Vse skupej se dobro zmeša v mazilo.

Če se te reči kupijo v kaki štacuni, ktera smé zdravilne reči prodajati, veljá to mazilo (na Dunaji) za eniga konja 50 krajc. Pri nas bo morebiti ene krajcarje dražji.

Fričer pravi zastran mazanja tole:

Je mazilo dobro pomešano, se namaže ž njim koža cele živine na enkrat; tudi je treba na to paziti, da na kožo med grivo in repam mazilo pride, s ktero se morajo tudi žnablja, trepavnice, žilnjak (šrot), ritnik in sramnica namazati, ako so te mesta' garjeve.

Je več živine garjeve, se zamore mazanje s kertačo opraviti; je pa le eno živinče garjevo, naj jo namaže človek z golo roko, tode umije naj se berž potem z žajfnico. O toplim in suhim vremenu naj se živina namaže zunaj hleva.

Je živina namazana, naj se pelje v gorak hlev, pa odeti se ne smé; za pičo se ji da navadna klaja, za pijačo pa prestana voda.

Dva dni ne smé živina iz hleva.

Tretji dan naj se rahlo dergne po celim životu s slamo, da se tudi tisto mazilo vriba, ktero je še na koncu dlake ostalo; tako se riba s slamo 3 dni zaporedama vsaki dan enkrat, dokler je dlaka očišena mazila.

Deseti dan potem, ko je živina namazana bila, naj se umije čisto vsa z neprehudim lugam in z mžilam (žajfo).

Ako se o tem času nič več garij ne vidi, je znamenje, da je živina ozdravljena, in je spet za rabo.

Kmečki konji se znajo o gorkim in suhim vremenu že v 3 dneh vpreči.

Bi se pa primerilo, da garje niso na enkrat s tem mazilam odpravljene (kar pa se po Fričer-jevih besedah nikdar ne primeri (?), in bi tedaj treba bilo živino vdrugeč namazati, se smé to še le po preteklih 14 dnéh po pervim mazanji zgoditi, ker pregostno mazanje zlasti pri mladih in medlih (kumernih) konjih hudo drisko napravi, po kteri večidel poginejo.

Scer pa se imajo pri ti nalezljivi boleznii kakor pri vsih enacih vse tiste postave natanjko spolnovati, ki so o tem predpisane, posebno se mora zdrava živina od bolne ločiti, oprava, posoda, hlev itd. se morajo čisto osnažiti.

Glav o škodljivosti žganja.

(Dalje.)

5. Žganje človeški rod kvari, in ljudi na duši in truplu srote in sromake stori po tistih krajih, po kojih se ljudje v žganje zgubijo. Otroci nosijo pregreho svojih starišev, in so červivemu sadju podobni, bolehnii na truplu, vbogi na duši. Skušnja učí, de je dete že materniga mleka pijano, kojemu žganopivka persi da. Otroci, ki žganje pijejo, ostanejo paglovci, kakor kužeki drobni, kojim se za to žganje daja. Otroci od žganja že v mladih letih bolehaljo, so terde glave, termaste volje, in se ne dajo učiti; nimajo veselja do molitve, ne do dela. Čujejo, kako oče hudo dela, kaj mati počne, kako se kolneta, se vsega tega naučé. Strah božji take otroke zapustí, nek hud duh jih obsede, izrastejo hudodelci brez vere in brez Boga.

6. Žganje človeku vést zaduši, in luč svete vere mu vgasne; žgano vino vsaki pregrehi vrata široko odpira. Kdor se v žganje poda, njega ne veseli moliti, ne poslušati božje besede. Kedar sosedje v cerkvo gredó, jo pijanec v lituš potegne. Ni kraja na svetu, kjer bi gerše zoper sv. vero in zoper služavnike božje kramljali kakor pri žganju. Angel dobre vésti pijance zapustí, žganje vsim hudim nagonam vrata odpre, de kakor iz pekla planejo, in dela dopernašajo, kojih nas sam večni Bog ovari! Zapelivci dekletam žganja in rozolje kupujejo, de svoje nesramne želje spolnijo. Za to svari sv. Pavl kristjane, rekoč: „Ne vpijanite se z vinam, v kojem je nečistost“. —

Šuntarji in goljufi postopače z žganjem napojijo, de jih po tem kakor divjo živino nad gosposke in nad druge ljudi ženó, koje hudobni prekučuni soražijo. Vbijavci in razbojniki se žganja nadržó, poprej ko gredó plenit (ropat), ljudi mučit in klat. Žganopivci prešestujejo, če ne v djanju, ker ni priložnosti, pa z nesramnim govorjenjem. Žganopivci kradejo, ako ne stranskim (ptujim) ljudem, pa sami sebi, svoji ženi in otrokam. Žganopivci lažejo, se rotijo, in se ne bojé po krivem priseči, če se jim le žganja plača. Ako kdo meni ne verjame, naj bere pisma kervavih sodb, in bo